

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

S C I E N T I F I C M E E T I N G S

Book CLXXXIX

P R E S I D E N C Y

Book 14

VLADAN ĐORĐEVIĆ

ON THE OCCASION OF THE 176th ANNIVERSARY OF HIS BIRTH

BELGRADE 2020

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXXXIX

ПРЕДСЕДНИШТВО

Књига 14

ВЛАДАН ЂОРЂЕВИЋ

ПОВОДОМ СТО СЕДАМДЕСЕТ ШЕСТ ГОДИНА ОД РОЂЕЊА

БЕОГРАД 2020

Организациони одбор
академик Владимир Кањух
академик Радоје Чоловић
дојисни члан Мира Радојевић
дојисни члан Јован Делић
Вера Бајић, секретар

Рецензенти
академик Василије Крстић
академик Нада Милошевић Ђорђевић
академик Миодраг Чолић
академик Љубодраг Димић
проф. др Душан Иванић
проф. др Горан М. Максимовић

Главни уредник
академик Зоран Кнежевић

Уредници
академик Владимир Кањух
академик Радоје Чоловић
дојисни члан Мира Радојевић
дојисни члан Јован Делић

Издавач
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Технички уредник
Никола Сивановић

Лектура
Младенка Савичић

Коректура
Рајка Павловић

Дизајн корица
Драјана Лацмановић–Лекић

Штампа
Службени гласник, Београд

ISBN 978-86-7025-888-4

Тираж 400 примерака

© Српска академија наука и уметности, 2020.

С А Д Р Ж А Ј

Реч уредника.....	9
Василије Ђ. Крестић: <i>Владан Ђорђевић и Српско учено друштво</i>	11
Vasilije Đ. Krestić: <i>Vladan Đorđević and the Serbian Learned Society (SLS)</i>	17
Вељко Тодоровић: <i>Владан Ђорђевић и српска војска</i>	19
Veljko Todorović: <i>Vladan Đorđević and the Serbian Army</i>	35
Вељко Тодоровић, Јово Зељковић: <i>Владан Ђорђевић и историја Српској војној саниџерији</i>	37
Veljko Todorović, Jovo Zeljković: <i>Vladan Đorđević and the History of the Serbian Medical Corps</i>	52
Радоје Чоловић, Владимир Кањух: <i>Владан Ђорђевић и Српско лекарско друштво</i>	53
Radoje Čolović, Vladimir Kanjuh: <i>Vladan Đorđević and the Serbian Medical Society</i>	68
Радоје Чоловић: <i>Прикази, предавања и дискусије др Владана Ђорђевића на састанцима Српској лекарској друштва</i>	71
Radoje Čolović: <i>Dr Vladan Đorđević's Presentations, Lectures and Discussions at the Serbian Medical Society Meetings</i>	80
Зоран Вацић: <i>Народна медицина у Срба написао др Владан Ђорђевић</i>	81
Zoran Vacić: <i>Narodna medicina u Srba by Dr Vladan Đorđević</i>	103
Радоје Чоловић: <i>Владан Ђорђевић иницијатор и оснивач „Српској друштва за приватну помоћ рањеницима и болесницима“ (Српској друштва Црвеној крсти)</i>	105
Radoje Čolović: <i>Vladan Đorđević, Initiator and Founder of „The Serbian Society for Private Assistance to the Wounded and Sick Soldiers“ (Serbian Red Cross Society)</i>	116

Гордана Лазаревић: Улога др Владана Ђорђевића као уредника и власника часописа Отаџбина у развоју здравствене културе.....	117
Gordana Lazarević: <i>Vladan Đorđević's role as the editor and owner of the journal Otažbina in building a culture of health</i>	136
Зоран Ваџић: Реформа помоћи сиромашнима – допринос Владана Ђорђевића	137
Zoran Vacić: <i>Reform of help to the Poor – Vladan Đorđević's Contribution</i>	150
Радоје Чоловић: Др Владан Ђорђевић, први почасни доктор медицинских наука Универзитета у Београду	153
Radoje Čolović: <i>Dr Vladan Đorđević, the first Honorary Doctor of Medical Sciences of the University of Belgrade</i>	164
Зоран Ваџић: „Мизерија практичној животи“ Владана Ђорђевића	165
Zoran Vacić: <i>Vladan Đorđević's "Misery of Practical Life"</i>	184
Борис Милосављевић: Породица и порекло Владана Ђорђевића	185
Boris Milosavljević: <i>Vladan Đorđević's Family and Background</i>	203
Драган Симеуновић: Полемика др Владана Ђорђевића са српским социјалистима о „сиротињској болници“ и радничком питању	205
Dragan Simeunović: <i>The Polemic of Dr Vladan Đorđević with Serbian Socialists About "the Hospital for the Poor" and the Labour Issue</i>	237
Мирослав Перишић: Дипломатски дани Владана Ђорђевића у Атини	239
Miroslav Perišić: <i>Vladan Đorđević's Diplomatic Service in Athens</i>	251
Петар В. Крестић: Шест писама Стојана Новаковића Владану Ђорђевићу 1893. године	253
Petar V. Krestić: <i>Six Letters that Stojan Novaković sent to Vladan Đorđević in 1893</i>	270
Славенко Терзић: Балкански хоризонти Владана Ђорђевића	271
Slavenko Terzić: <i>Balkan Horizons of Vladan Đorđević</i>	292
Милић Ј. Милићевић: Државне и друштвене промене за време председништва Владана Ђорђевића (октобарској режима) 1897–1900. године	293
Milić J. Milićević: <i>State and Social Changes During the Presidency of Vladan Đorđević (October Regime) 1897–1900</i>	306
Војислав Г. Павловић: Конкордатско питање за време владе Владана Ђорђевића	307
Vojislav G. Pavlović: <i>The Concordat Issue During the Government Led by Vladan Đorđević</i>	319

Владимир Јовановић: <i>Владан Ђорђевић и Ивањдански атентат</i>	321
Vladimir Jovanović: <i>Vladan Đorđević and the Ivandan Assassination Attempt</i>	340
Ђорђе Ђурић: <i>Владан Ђорђевић и Јован Жујовић, њихов политички судбина два разочарана обреновићевца</i>	343
Đorđe Đurić: <i>Vladan Đorđević and Jovan Žujović, the Political Destiny of two Disillusioned Supporters of the Obrenović Dynasty</i>	360
Јован Делић: <i>Владан Ђорђевић у науци о књижевности</i>	363
Jovan Delić: <i>Vladan Đorđević and the Science of Literature</i>	377
Душан Иванић: <i>Владан Ђорђевић и српски реализам</i>	379
Dušan Ivanić: <i>Vladan Đorđević and Serbian Realism</i>	385
Љиљана Костић: <i>Аутобиографски и поезијски дискурс Владана Ђорђевића</i>	387
Ljiljana Kostić: <i>Vladan Đorđević's Autobiographical and Poetic Discourse</i>	397
Татјана Јовићевић: <i>Историја, фикција, актуелност – причање и поруке у прози Владана Ђорђевића</i>	399
Tatjana Jovičević: <i>History, Fiction, Actuality – Storytelling and Messages in the Prose of Vladan Đorđević</i>	415
Јована М. Јосиповић: <i>Митолошка романтичарске љубави и страсти у Кочиной крајини</i>	417
Jovana M. Josipović: <i>Mythopoetics of Romantic Love and Passion in Kočina krajina</i>	426
Драгана Вукићевић: <i>Голгота – поезија мелодрамске прозе</i>	427
Dragana Vukičević: <i>Golgotha – The Poetics of Melodramatic Prose</i>	445
Снежана Милосављевић Милић: <i>Слика владара између историјске и књижевне наративе у роману У фронт Владана Ђорђевића</i>	447
Snežana Milosavljević Milić: <i>A Portrait of a Ruler Between Historiographic and Literary Narration – U front by Vladan Đorđević</i>	455
Горан М. Максимовић: <i>Путописна проза Владана Ђорђевића</i>	457
Goran M. Maksimović: <i>Travelogue Prose by Vladan Đorđević</i>	468
Зорица Несторовић: <i>Рађ Владана Ђорђевића у области драме</i>	469
Zorica Nestorović: <i>Vladan Đorđević's Work in the Field of Drama</i>	484

Радослав Ераковић: <i>Лекар, њојџуковник и невешџи коњаник: мемоарско-дневничка сучељавања Владана Ђорђевића и Пере Тодоровића</i>	485
Radoslav Eraković: <i>Physician, Lieutenant Colonel and Unskilful Equestrian: Literary Rivalry Between Vladan Đorđević and Pera Todorović</i>	495
Гордана Илић Марковић: <i>Бечке џодине Владана Ђорђевића</i>	497
Gordana Ilić Marković: <i>Die Wiener Jahre von Vladan Đorđević</i>	514
Драгана Бедов: <i>Успомене Владана Ђорђевића – између сведочења и настојања</i>	515
Dragana Bedov: <i>Uspomene by Vladan Đorđević – Between Testimony and Aspiration</i>	541

РЕЧ УРЕДНИКА

На предлог Одељења медицинских наука, Председништво Српске академије наука и уметности је 2020. годину посветило академику Владану Ђорђевићу. Четворочлани Одбор добио је изузетно тежак задатак да, на начин како су већ представљени истакнути чланови Академије, Јован Цвијић, Михаило Петровић Алас, Стојан Новаковић и Слободан Јовановић, нашој и страниој јавности што потпуније представи академика Владана Ђорђевића, који је током свог, за своје време врло дугог живота, уз изврсне личне способности, испољио широка интересовања и дао изузетне доприносе у разним областима у којима је делао и којима је често давао и лични печат.

Владан Ђорђевић је био један од првих Срба пореклом из Србије који су завршили студије медицине, први српски хирург у данашњем смислу речи који је у области хирургије и српске медицине, војном и грађанском санитету, медицинској публицистици, издаваштву и преводилаштву у медицини, оставио изузетно дубоке трагове. Уз то, он је био изузетан друштвени радник, оснивач три велика друштва која и данас постоје и успешно раде, председник Одбора београдске општине, успешан министар просвете и црквених дела, министар привреде, вишегодишњи дипломата у Грчкој и Турској, три године председник Владе и министар иностраних дела, истакнути национални радник, који се успешно огледао и у књижевности као писац приповедака, историјских романа, путописа, преводилац, оснивач, власник и уредник часописа *Ошацибина*, једног од најбољих часописа у другој половини деветнаестог века, припадник једне изузетне генерације српске интелигенције која је дала огроман допринос обнови српске државе и њених институција.

У свом изузетно богатом животу, био је активни учесник четири рата, француско-пруског (1870/71), начелник српског војног санитета у два српско-турска рата (1876–78) и српско-бугарског рата (1885) и заточеник у Првом светском рату. Сретао је најистакнутије људе свога времена, из области медицине, књижевности, политике, дипломатије, разговарао и преговарао са неким од најзначајнијих државника свога времена, био гост председника, краљева, царева и султана, али и политички осуђеник и заточеник.

Да би што боље одговорио овом врло захтевном задатку, Одбор је одлучио да се у Галерији Српске академије приреди изложба о животу и делу Владана Ђорђевића са репрезентативним каталогом, да се организује научни скуп о његовом животу и делу, да се изда двојезично издање о његовом животу, делу и времену у коме је деловао, да се изда зборник

радова са научног скупа и да се издају његове „Успомене“, које у рукопису скоро цео век чекају на објављивање.

Чланови Одбора су поделили задатке. Академици Владимир Кањух и Радоје Чоловић су се старали о прилозима о академику Владану Ђорђевићу који су на било који начин у вези са медицином, дописни члан САНУ Мирјана Радојевић о радовима који се односе на његову делатност у дипломатији, државним и државничким пословима, а дописни члан Јован Делић о радовима из области књижевности.

Чланови Одбора изражавају велику захвалност свим ауторима прилога, а посебно рецензентима, академицима Василију Крестићу, Нади Милошевић Ђорђевић, Миодрагу Чолићу и Љубодрагу Димићу, и професорима Душану Иванићу и Горану М. Максимовићу, који су уложили велики труд да анализирају и оцене прилоге који се налазе у књизи.

О Владану Ђорђевићу су написане књиге и бројни радови, анализирани су његове делатности у разним областима, одржавани су научни скупови, држана предавања и припређиване изложбе. По сазнању Одбора, ово је први пут да се на једном месту настоји да се осветле његове делатности у свим областима у којима је делао, медицини, књижевности, друштвеним, дипломатским, државним и државничким и другим областима.

Свесни да ни на једном научном скупу о Владану Ђорђевићу није могуће рећи све, и да ће увек остати нешто што није обухваћено и анализирано, чланови Одбора се ипак надају да ће њихов труд и труд великог броја приложника у књигама и предавача на научном скупу помоћи да учесници скупа и читаоци пратећих публикација стекну једну потпунију слику о животу и делу академика Владана Ђорђевића.

Одбор је био одлучио да се научни скуп одржи на 176. годишњицу рођења академика Владана Ђорђевића и да се радови планирани за научни скуп објаве у књизи „Владан Ђорђевић, живот и дело“ пре одржавања скупа 3. и 4. децембра 2020. године.

Нажалост, иако су све припреме биле обављене, због пандемије изазване корона вирусом и рестрикција које су уведене у циљу њеног сузбијања, одржавање научног скупа у планирано време није било могуће, тако да је скуп морао да се одложи и биће одржан чим то буде било могуће.

Уредници

ВЛАДАН ЂОРЂЕВИЋ У НАУЦИ О КЊИЖЕВНОСТИ

ЈОВАН ДЕЛИЋ*

С а ж е т а к. – У раду настојимо да сажето прикажемо досадашња проучавања књижевног опуса Владана Ђорђевића и његов статус у српској историји књижевности.

Кључне ријечи: приповијетке, романи, путописи, успомене, драмски рад, уреднички рад, статус у књижевности, докторске дисертације

Ево прилике за поновно критичко читање и освјетљење свестране личности Владана Ђорђевића, човјека који је око своје четрдесете већ био попунио своје груди ордењем и признањима; човјека несумњиво велике енергије и не мањих амбиција, озбиљног и широког западног образовања и ријетко доброг увида у Оријент – личног султановог пријатеља – човјека прилично обимне библиографије, озбиљне политичке и још озбиљније љекарске биографије, човјека највишег научног ранга – академика – а опет проблематичног и контроверзног статуса у историји своје земље и народа, а сасвим скромног у историји српске књижевности. Најпознатији наши књижевни критичари и историчари књижевности нијесу му признавали озбиљнију књижевну вриједност нити мјесто у историји књижевности, понекад га потпуно превиђајући и занемарујући. А Владану Ђорђевићу – љекару, предсједнику београдске општине, амбасадору, министру, предсједнику владе, уреднику часописа *Ойџаџбина* и књижевнику – највише је, изгледа, било стало до овог посљедњег – до књижевне славе и успеха. Као човјек 19. вијека имао је дивну илузију да књижевност води у бесмртност.

Кажемо – човјек 19. вијека, иако је поживио пуне три деценије у двадесетом (умро је 31. августа 1930), јер га се промјене поетичких парадигми на размеђу вјекова готово нијесу дотакле, а поготову нијесу промјене које су наступиле са авангардом послје Првог свјетског рата. Он је књижевно живио у знаку романтизма и реализма, њихове борбе и смјене, одређујући се према идејама Светозара Марковића и сукобивши се и са њим и са британским Јованом Скерлићем, што није могло остати без утицаја на Ђорђевићев статус у Скерлићевој *Историји* и књижевној критици. Идеје српске модерне и авангарде нијесу биле његове идеје. Владан Ђорђевић је у 20. вијеку био књижевни анахронизам, и то је и остао.

* Српска академија наука и уметности, имејл: jovandelic.delic@gmail.com

Не може се рећи да о Владану Ђорђевићу није доста писано. Др Љиљана Костић у својој докторској дисертацији пажљиво прати рецепцију Владана Ђорђевића у књижевној критици и историји књижевности, па ћемо се у свом излагању позивати на неке њене налазе. Иначе, о овој значајној и вишестраној личности написане су у новије вријеме три докторске дисертације, од којих су настале три значајне књиге. Владимир Јовичић је 1979. године објавио књигу *Часопис „Отаџбина“ 1875–1892*, у којој се описује изузетно значајна дјелатност Владана Ђорђевића и њени високи домети. За све вријеме свога излагања, упркос повременим прекидима, овај часопис је био у врху српске књижевне периодике у своме времену. Заслуге за то припадају, прије свега, „духовном оцу, власнику и уреднику часописа“ др Владану Ђорђевићу (ЈОВИЧИЋ 1979: 30), његовим изузетним организаторским способностима, непогрешивом избору сарадника и вјештини у комуникацији са њима, јасној уредничкој оријентацији и широко постављеној концепцији часописа – „Књижевност, Наука, Друштвени живот“ – и, не на посљедњем мјесту, сопственој радној дисциплини и енергији. Јовичић наводи изванредан примјер како је Владан Ђорђевић, захваљујући личном пријатељству с Лазом Лазаревићем – врхунски, њемачки образовани љекари били су повезани кумством – и притиску писмима на драгог, блиског, душевног човјека, добио за фебруарску свеску 1882. године славну приповијетку „Све ће то народ позлатити“ (ЈОВИЧИЋ 1979: 28).

Часопис *Отаџбина* се „може похвалити доследношћу критерија не само у погледу висине већ и карактера“, чврстом и јединственом уређивачком политиком и високим нивоом (ЈОВИЧИЋ 1979: 8). *Отаџбина* је излазила као мјесечник, са прекидима: укупно је штампано 129 свезака сабраних у 32 књиге на 21.000 страна 1/16 табака (ЈОВИЧИЋ 1979: 10). Посљедње три књиге уредио је др Милан Јовановић потпуно слиједећи Ђорђевићев концепт. *Отаџбина* је била несумњиво патриотски, државотворан, не претјерано али довољно јасно прорежимски обреновићевски часопис. Имао је високу заштиту и финансијску подршку и није имао проблема са цензуром. У сваком броју је показивао наглашену књижевну и друштвену актуелност. Пјесма „Отаџбина“ Ђуре Јакшића била је својеврсни пјеснички, па и програмски амблем часописа.

И по томе што у часопису доминира проза, а међу пјесницима Војислав Илић, часопис је био огледало својега времена. У погледу избора сарадника *Отаџбина* и данас може бити респектабилан узор. Ту су пјесници: Ђура Јакшић, Змај, Милорад Поповић Шапчанин, Алекса Шантић, Милорад Митровић, Владислав Каћански, Никола Ђорић, Светозар Ђоровић, Јован, Драгутин, Милутин и изнад свих, и више од свих, Војислав Илић. Не заборавимо ни Јелену Димитријевић. Од превода налазимо Ариоста, Гетеа, Ламартина, Ленауа, Пушкина, Љермонтова, Едгара Алана Поа и друге.

Од прозних писаца сарадници *Отаџбине* су претежно реалисти: Јанко Веселиновић, Илија Вукићевић, Милован Глишић, Хаим Давичо, Владан Ђорђевић, Јаков Игњатовић, Ђура Јакшић, Милета Јакшић, Милан Јовановић-Морски, Лазар Комарчић, Лаза К. Лазаревић, Стјепан Митров Љубиша, Симо Матавуљ, Милан Ћ. Милићевић, Бранислав Нушић, Милорад Поповић Шапчанин, Светолик Ранковић, Владислав Рибникар и Милан Савић – све најбоље што је српска књижевност тада имала. Од превода страних писаца

издвајамо: Чарлса Дикенса, Алфонса Додеа, Луиђија Капуана, Франсоу Копеа, Александра Манцонија, Гиј де Мопасана, Августа Стриндберга, Лудовика Халевија и, посебно, Лава Толстоја са *Аном Карењиним* управо у преводу Владана Ђорђевића. Владан Ђорђевић као преводилац са грчког, њемачког и руског морао би бити предмет посебног скупа.

Драмско стваралаштво је, природно, знатно скромније. Издвајамо само Драгутина Илића, а од преведених писаца: Димитриоса Вернардакиса, Хосеа Ечагараја, Хенрика Ибзена, Александроса Рангависа Ризоса и Фридриха Шилера.

Из историје и науке о књижевности налазимо такође највећа имена: патријарх Герман Анђелић, Валтазар Богишић, Светислав Вуловић, Ватрослав Јагић, Љуба Ковачевић, Љубомир Недић, Стојан Новаковић, Богдан Поповић, Мита Ракић, Иларион Руварац, да наведемо само истинске громаде.

Часопис је приказивао позоришне представе и књиге, веома озбиљно и компетентно се бавио питањима друштвеног, политичког, правног, војног и школског живота и уређења земље, доносио прилоге из природно-математичких и војних наука.

Ошацибина је „једна од најзначајнијих, ако не и најзначајнија периодична публикација“ свога времена; ниједан наш часопис није тога обима ни тематског распона – „од војне вештине и законодавне делатности до лирске поезије и библиографије“ и са овим часописом се средиште часописног живота премјешта у Београд. Зато није чудо што Јовичић истиче „утисак монументалности“ када се склопи последња књига часописа.

Неоспорива је разноврсност афинитета и активности Владана Ђорђевића; неоспориви су и његови резултати, нарочито на пољу медицине и у оснивању изузетно значајних институција. Страст за политиком и жеља за јавним наступима и појављивањима тражили су такође трошење огромне енергије, концентрације и времена. Уреднички посао такође. Зато је дубоко у праву Владимир Јовичић када каже да би се могло „чак закључити да је у превеликој плодности и разноврсности Владан Ђорђевић утопио и понеки свој скривени дар“ (ЈОВИЧИЋ 1979: 28). Јовичић овдје мисли превасходно на Ђорђевићеву „превелику плодност и разноврсност“ на плану књижевности, које су биле на ивици сваштарења. А књижевност је била само једно поље његове дјелатности; она тражи концентрацију, посвећеност, самоћу, што често захтијева повлачење из свакодневног јавног живота. Ђорђевићев политички демон и темперамент то нијесу допуштали. Зато је он могао бити неупоредиво бољи уредник него писац. Уређивање часописа је поље јавног рада, па и јавне борбе, односно јавног показивања. Писање романа је нешто друго. Др Владан Ђорђевић је врхунски уредник и слаб романсијер. Часопис *Ошацибина* је његово ремек-дјело.

Ауторка друге докторске дисертације о Владану Ђорђевићу је Сузана Рајић, професорка историје на Филозофском факултету у Београду, која је 2007. године објавила књигу *Владан Ђорђевић. Биографија њоузданој обреновићевца* (РАЈИЋ 2007а). Она је, природно, и ауторка одреднице о Владану Ђорђевићу у *Српском биографском речнику* (РАЈИЋ 2007б). Ауторка храбро и успјешно превладава негативне стереотипе о Владану Ђорђевићу, приказујући га као једну од најзначајнијих српских личности која је снажно, каткад и пресудно, обиљежила разноврсне аспекте живота у Србији у другој половини 19. и почетком 20. вијека. При том се полемички одређује нарочито према ставовима и

судовима Слободана Јовановића о Владану Ђорђевићу и његовом политичком дјеловању. Бранећи Ђорђевића од ружења и куђења, Сузана Рајић долази у близину опасности да идеализује јунака своје књиге. О Ђорђевићевом књижевном раду писала је онолико колико је неопходно у историјско-биографској књизи, упућујући на радове Душана Иванића, Светлане Слапшак и Горана Максимовића. Књига је веома значајна због сагледавања личности Владана Ђорђевића у цјелини у контексту историјских збивања, у којима је најчешће Владан Ђорђевић био један од главних јунака.

Трећа дисертација је у цјелости усмјерена на Ђорђевићево књижевно дјело, преваходно на његову прозу, па нам је за ову прилику била од велике помоћи. Урадила ју је 2013. године др Љиљана Костић на Филозофском факултету у Новом Саду под насловом *Прозно дело Владана Ђорђевића*. Дисертација је до скоро била необјављена, па је цитирамо према рукопису (КОСТИЋ 2013). Дисертација је поредива са дисертацијом Сузана Рајић по намјери да наново вреднује, што ће рећи – рехабилитује Владана Ђорђевића, па је истраживање показало „оправданост потребе да се и његов књижевни рад наново сагледа и критички ишчита, како би Владан Ђорђевић заузео место које му у историји српске књижевности припада“ (КОСТИЋ 2013: 21). Дисертација Сузана Рајић је била несумњиво охрабрење за рад Љиљане Костић, која с респектом цитира завршни став своје претходнице: „Тај Србин по осећањима, васпитан да ради ‘по немечки’, оставио је иза себе дела вредна сваке пажње и зато га с правом треба сврстати међу знамените Србе деветнаестог столећа који су целим својим бићем радили на напретку и развоју младе српске државе“ (КОСТИЋ 2013: 51; РАЈИЋ 2007а: 300).

Истичемо и монографију Татјане Јовићевић *Српски историјски роман XIX века* (2007), иако је само прво поглавље њене четврте главе – најобимније од укупно пет глава, колико их књига садржи – посвећено Стојану Новаковићу, односно његовој приповиједи *Калуђер* (1865) и из ње насталом роману *Калуђер и хајдук* (1913), и Владану Ђорђевићу, односно његовим романима антиподима *Кочина крајина* и *Цар Душан*. Цијело ово поглавље узима тридесетак страна књиге (79–106), од чега дијео посвећен Ђорђевићевим романима шеснаест страна (91–106), и то првих десет *Кочиној крајини*, а свега шест у своје вријеме најобимнијем, тротомном роману у српској књижевности – *Цару Душану* – што је и податак о статусу овога романа у српској књижевној критици. Ова монографија је значајна управо због тога што посматра Ђорђевићеве романе из перспективе историјског развоја жанра, односно у контексту развоја српског историјског романа у XIX вијеку. Колико је тај развој романа био динамичан и убрзан види се по томе што су Ђорђевићеве романи антиподи: *Кочина крајина* је, према Јовићевићевој, роман објављен „у јеку епохе омладинског романтизма и остварен у најдоследније романтичарским координатама, вероватно у српској романсијерској традицији уопште“, а карактеришу га „баладизација сижеа, хероизација и митологизација јунака, постојање демонских ликова који актуализују питање изворног зла у свету, високи патос појединих сцена и фабулизација фантастике“; уз приклањање „тривијалним обрасцима комуникације с читаоцем“, па ипак „дело неспорне аутентичности“ (ЈОВИЋЕВИЋ 2007: 91), док је *Цар Душан* мијењан у завршној редакцији и подређиван варљивој идеји да је уједињење Јужних Словена, последице крваво плаћених

блиставих побједа у Првом свјетском рату, својеврсна обнова Душановог царства. По нашем увјерењу, Ђорђевић је романом *Цар Душан* платио веома скупу цијену својој природи, односно слабости према политици: да своје духовне творевине – у овом случају роман који је требало да буде његово животно дјело – подређује идеолошким и политичким факторима, односно настанку нове државе и уздицању нове династије, и да у ту сврху мијења раније написани први дио романа. На завршетак романа није повољно утицао ни веома снажан биографско-психолошки ударац – изненадна смрт сина Милана, који је као учесник и очевидац, говорио оцу о блиставим побједама српске војске, што је појачало идеологизацију романа замишљеног као историјски. Идеолошки и психолошки фактори показали су се – како је то својевремено говорио Никола Милошевић – као фактори инкохеренције (МИЛОШЕВИЋ 1972: 21). Утјешно је по писца што је умро с увјерењем да је написао највећи српски роман, одуживши се отаџбини, народу и рано упокојеном сину. Тужно је по српску књижевност што је ово Ђорђевићево увјерење из темеља – варка.

Цијело друго поглавље своје дисертације – равно тридесет компјутерски куцаних страна – Љиљана Костић посвећује рецепцији књижевног дјела Владана Ђорђевића, пратећи је од појаве првих Ђорђевићевих прозних радова („Пушчана зрна“ 1860, „Хлеб и со“ 1861. и *Кочина крајина* 1863) до наших дана.

О раној рецепцији Ђорђевићевих радова свједочи и књига др Војислава Суботића *Др Владан Ђорђевић, његовојгодишњица књижевног рада* (1910). Суботић свједочи да су гимназијалци преписивали Ђорђевићеве приповијетке, а *Кочина крајина* је била омиљена патриотска лектира генерације. Ране приповијетке су доживјеле уредничке похвале и награде хонораром, а о *Кочином крајини* писао је углавном афирмативно Милан Кујунџић Абердар, хвалећи писца што је наслутио куда жанр романа код Срба може кренути. *Кочину крајину* хвали и анонимни приказивач у бечком часопису *Slawische Blätter* (1865), видећи је као наставак Атанацковићевог и Игњатовићевог рада на роману, али тачно уочавајући сувише присутне романтичарске црте. У истој публикацији 1866. слиједи приказ прве књиге Ђорђевићевог новог жанра – *Пушничке црте* – гдје се као најуспјелија издваја „црта“ о Студеници. Писцу се замјера недостатак основног лаког, привлачног тона, који је, према критичару, иманентан жанру „путописне црте“ и кроз који би се пробио његов таленат.

Стојан Новаковић није заобишао свога побратима Владана Ђорђевића у *Историји српске књижевности* (1867) испитујући његове приповијетке и *Кочину крајину*. Није то учинио ни Ватрослав Јагић, који – расправљајући о роману – истиче недостатак ове прозне врсте „код нас“, врсте која иначе доминира у развијеним књижевностима. Цијела прозна врста своди се на два писца: Јакова Игњатовића и Владана Ђорђевића, а Ђорђевића убраја међу водеће писце, видећи у њему долазећу снагу и противтежу лошим утицајима и плагирању страних аутора. Штавише, Ђорђевић је остао Јагићу једина нада, пошто је Јаков Игњатовић замукнуо (КОСТИЋ 2013: 25; ЈАГИЋ 1867: 332).

Већ је 1868. Светозар Марковић запазио да је Владан Ђорђевић реалистички и критички сагледавао мане српског друштва у својој прози, изводећи овакав став на основу „путописне црте“ „Студеница“, приповијетке „Газда Милић и славна комисија“, драме „Народ и великаши“ (КОСТИЋ 2013: 26; МАРКОВИЋ 1970а: 30). Мада ће се Марковић и

Ђорђевић касније разићи, већ тада је из критичке рецепције могућно уочити да је Владан Ђорђевић правио прелаз од романтизма ка реализму и да његово мјесто и значај треба сагледавати у том контексту, што ће се догодити тек у радовима Душана Иванића.

Љиљана Костић наводи Шеноин приказ Ђорђевићеве путописне прозе, у којем хвали Ђорђевићев плодан рад – што је, уз самопрегоран труд и непресушну енергију, опште мјесто у критичким, каткад и анонимним освртима на Ђорђевића – али изриче замјерке на композицију и на дочаравање карактера, а нарочито на несрећно уношење „туђинских ријечи“, што у путописној црти *Кроз Швајцарску* изазива „лакрдiju“ код читалаца (КОСТИЋ 2013: 26; ШЕНОА 1879: 387). Анонимни приказивачи наводе и Ђорђевићеве ордене као доказ његове књижевне вриједности (КОСТИЋ 2013: 27). Ђорђевићеву књижевну плодност истиче и Стеван В. Поповић, хвалећи писца што је „вазда јасан, а бујан, у полемици врло смео и безобзиран, а свакад и свуда занимљив“ (ПОПОВИЋ 1892: 123).

Владана Ђорђевића није заобишао Ђуро Шурмин у *Повијестии књижевности хрватске и српске*, истичући пишчеве државно-политичке активности, а онда и уређивање *Отаџбине*, и историјске романе, и рад на драми, и преводе са грчког (ШУРМИН 1898: 291). Шурмин у кратким цртама истиче оно што ће касније српска наука успјешно заборавити и занемаривати.

У дужем раду *Роман у Срба* Драгутин Илић полаже велику наду у Владана Ђорђевића као ријетког српског романсијера на основу недовршеног романа *Стефан Душан*, похваливши успут и његове приповијетке, али се негативно одредивши према *Кочиной крајини*. По Илићу, романом о цару Душану, писац је „ударии стопама Милована Видаковића“. Иако тада недовршен, овај роман је имао „у себи све знаке дубоке историјске и етнографске студије“. Његови ликови су настали као умјетнички резултат дубоког и пажљивог проучавања. Радња се развија „на врло широкој основици и има све услове темељне и складно изведене архитектуре“ (ИЛИЋ 1898: 793).

Насупрот Драгутину Илићу, Светислав Вуловић помиње Ђорђевића у студији о Ђури Јакшићу, успут, поричући вриједност *Кочиной крајини* због „све саме романтике“, а није боље прошао ни роман о цару Душану. Вуловић је, са доста разлога, био критичан према приповијеткама и романима с историјском тематиком као према „мртвој слици“ (КОСТИЋ 2013: 30).

Почетак 20. вијека је, према Љиљани Костић, граничник у рецепцији Владана Ђорђевића, али и његова политичка и животна прекретница. Оставка владе којом је председавао, због женидбе краља Александра Обреновића Драгом Машин, изазвала је двоструку, једнако жестоку освету: с једне стране краља и обреновићеваца, а са друге њихових, и Ђорђевићевих, политичких противника. Освета је била сурова и на свим плановима: политичким, јавним, књижевним, личним и животним. Ђорђевић је плаћао и за своје раније сукобе са Светозаром Марковићем, и са Јованом Скерлићем, и са краљем Александром, и са угледним и моћним људима другачијих књижевних и политичких погледа, попут Слободана Јовановића. Плаћао је до краја пишчевог дугог живота, па и после смрти, а чак плаћа и данас када покушавамо да га коректно критички оцијенимо и интерпретирамо.

Ђорђевић је, истина, остао *Јунак наших дана*, како гласи наслов романа с кључем Јанка Веселиновића, гдје се иза главног јунака романа, Сретена Срећковића, „кључем“ отвара Владан Ђорђевић, што су истицали сви критичари и тумачи Веселиновићевог романа од Јована Скерлића на овамо, па Станоје Филиповић недвосмислено изоштрава став да је Веселиновић овим романом разобличио Ђорђевићев „каријеризам, лицемерство, подлост, лажи и интриге“ (ФИЛИПОВИЋ 1964: 61).

Љубомир Недић не помиње Владана Ђорђевића у књизи *Новији српски њисци*, иако пише о Милану Ђ. Милићевићу, Милораду Поповићу Шапчанину. За разлику од Недића, Андра Гавриловић је похвалио прозни рад Владана Ђорђевића у студији *Новија њрипо-вешка код Срба*, налазећи да је „историјска приповетка добила одређенији тон у Владана Ђорђевића“, чији се романи *Кочина крајина* и *Стефан Душан*, макар били „препуни романтике“, „могу сматрати као напредак“. У *Историји српске и хрватске књижевности* (1927) овај аутор се везао само за ране Ђорђевићеве радове – *Кочину крајину*, прије свега – сматрајући да су друга дјела остала у сјенци првога романа. Аутор с разлогом замјера Ђорђевићу што није слиједио свој таленат, већ је расипао енергију „на све стране“, прије него што је дозрело оно што је започео шездесетих година (КОСТИЋ 2013: 8).

По оцјени Љиљане Костић, Ђорђевић није добио заслужено мјесто у Скерлићевој књизи *Омладина и њена књижевност*, иако је имао велике заслуге за оснивање и рад Уједињене омладине српске, иако су његови књижевни радови писани у то доба, иако је славни критичар писао о бројним писцима који нијесу значајнији од Ђорђевића. Сматрао га је трећеразредним писцем, без физиономије, нерепрезентативним и блиједим. У *Историји нове српске књижевности* (1914) Скерлић га помиње искључиво као уредника *Ошацибине*, потпуно превиђајући његова дјела *Голџија* и *У фронти*. Српски роман, ипак, није био толико богат да ови наслови не би у једној синтези барем били регистровани. Без обзира што уважавамо Скерлићеве високе критеријуме, све су прилике да су у овом случају на дјелу били идеолошки и психолошки разлози, па су се и Ђорђевићеве књижевне заслуге нашле у сјенци „владановштине“. Скерлић готово да није могао без ироније говорити о овом писцу; сматрао је да су његови говори „једино оригинално што је тај симпатични писац дао“, а пишући о Миловану Глишићу и његовој „сеоској приповиједи“, помиње и Ђорђевића као „многоструког“, чији сељаци говоре као ђаци на омладинским скуповима“. Овај двоструки ујед усмјерен је и на књижевну невјештину Ђорђевићеву да говором социјално индивидуализује ликове, и на његову омладинску политичку активност. Скерлићу се мора одати признање и за пакост и за духовитост (СКЕРЛИЋ 1964а: 58).

Ђорђевићев роман *Голџија* појавио се прво на њемачком језику и тамо изазвао врло интензивну рецепцију, вјероватно и због политичке актуелности, јер је лако препознато да је то роман о краљу Милану. На српском језику је било другачије: написано је да би за овакву тематику више одговарао мемоарски жанр, али да је роман ипак добитак за нашу књижевност (*Босанска вила*); да је то, ипак, новинарско-фељтонистички производ (НИКОЛАЈЕВИЋ 1910).

Скерлић ће се убилачки немилосрдно обрушити на Ђорђевића на знакове његове и најмање рехабилитације поводом романа *Голџија* и његовога одјека највећма у њемачкој

штампи. Наслов Скерлићевог текста је недвосмислен: „Дневник једног књижевног дезертера“, у којем се осуђује свака благонаклоност према овоме писцу и он проглашава озлоглашеним и политички мртвим за сва времена. Скерлић дискредитује Ђорђевића на два колосијека истовремено и паралелно – политичком и књижевном – на вјекове вјекова. Скерлић је лако замјењивао књижевне критеријуме друштвеним, односно политичким (КОСТИЋ 2013: 39).

Још оштрије од Скерлића реаговао је Слободан Јовановић који је избрисао Ђорђевића из заслужних грађана, поготову државника. Оспорио му је сигурност става, чврстину карактера, оригиналност у писању, мишљењу и дјеловању, истакао неотпорност према ставовима „крунисаних глава“, самохвалисавост, каријеризам, егзибиционизам, ароганцију и распетост између Хамлета и Бизмарка (ЈОВАНОВИЋ 1935: 493).

Ђорђевић је имао и има велике поштоваоце међу љекарима, посебно хирурзима. Тако је о прослави педесетогодишњице његовог књижевног рада кључну улогу имао др Војислав Суботић који је приредио и објавио књигу *Др Владан Ђорђевић. Педесетогодишњица књижевне рада*. Суботић није био зналац у области књижевности, али су његов труд и чин вриједан поштовања и у знаку су напора рехабилитовања Владана Ђорђевића (СУБОТИЋ 1910).

Занимљива и вредносно двосмислена студија је „Три аутобиографска романа“ Војислава Јовановића. Марамбоа. Он пориче дубљи значај романа о цару Душану, али истиче велику неправду коју је српска елита нанијела Владану Ђорђевићу. Бојати се да је то осјећање живо и данас (ЈОВАНОВИЋ 1921: 228–229).

Од посебног значаја су ставови историчара књижевности с почетка вијека. Павле Поповић признаје Ђорђевићу таленат, свестраност, чак и бриљантност, али када га посматра у контексту омладинске приповијетке, онда закључује да је та приповијетка врло слаба, укључујући ту и Ђорђевићеву *Кочину крајину* (ПОПОВИЋ 1999: 226). Тихомир Остојић у својој *Историји књижевности* само помиње Владана Ђорђевића као једног од „омладинских писаца“ који се истакао приповијеткама и путописима (ОСТОЈИЋ 1923: 300). Владимир Ђоровић пише о Ђорђевићевим *Успоменама* врло критички: писац је претпоставио идеал „дебеле књиге“ умјетничком квалитету; „разливаност“ је иначе његова особина. Ипак, нека мјеста посједују топлину, љепоту и лиричност (ЂОРОВИЋ 1927: 125–127).

Милан Вукићевић и Божидар Ковачевић, у контексту разматрања Ђорђевићевог мјеста у развоју српског романа, виде Ђорђевића на трагу романа Милована Видаковића. Вукићевић упућује замјерке роману *Цар Душан* као анахроничном; у њему је „ерудиција прогутала роман“, док *Голгофа* својом пикантношћу може заинтересовати публику (КОСТИЋ 2013: 43).

Велибор Григорић ставља акценат на Ђорђевићеву уређивачку активност у *Ошацибини*, спочитавајући писцу ренегатско напуштање Светозара Марковића и денунцијатски однос према њему (ГЛИГОРИЋ 1954: 113).

Миодраг Поповић, у импозантној тротомној монографији *Романтизам*, види заслуге Владана Ђорђевића на плану медицинских наука и као оснивача српског санитета, а његова књижевна дјела оцјењује као дјела без веће вриједности. Изузетак је уређивање

часописа *Ошацибина*. Његов значај Поповић види и у томе што је „пре Светозара Марковића инсистирао на социјалној тенденциозности књижевности и залагао се за револуционарно-демократске идеје у својој драми *Народ и великаши* – дакле, на идеолошком плану (ПОПОВИЋ 1972б: 451).

Ђорђевић није заступљен у националним едицијама „Библиотека српских писаца“ и „Српска књижевност у сто књига“. У овој другој није ни поменут у књизи *Пријоведгачи I*, гдје би се очекивало макар његово име, нити у књизи *Научници у истој едицији*. Добио је, међутим, мјесто у едицији „Десет векова српске књижевности“, гдје дијели 45. књигу са Јеленом Димитријевић. Ђорђевићев „дио“ књиге приредила је Љиљана Костић. Владана Ђорђевића не помиње ни Славко Леовац у књизи *Порирети српских писаца XIX века* (1978).

Са највише нијанси и најпрецизније о књижевном дјелу Владана Ђорђевића писао је у више махова Душан Иванић, и то већ у веома значајној књизи *Српска пријовијетка од романике до реализма (1865–1875)* (1976), а онда и у синтези *Српски реализам* (1996). Иванић истиче високе Ђорђевићеве уредничке критеријуме при уређивању чаописа *Ошацибина*, што не може бити без узрочне везе са његовом оригиналном литературом, односно са Ђорђевићевим приповједачким радом и осјећању за актуелно.

Иванић истиче у први план Ђорђевићев жанр „путничке новеле“ или „путничке црте“ као пишчеву жанровску и морфолошку иновацију, али и ауторску самосвијест о тој иновацији (ИВАНИЋ 1976: 269). Ђорђевић зна да ствара – и то чини са стваралачком намјером – „једну нову врсту путописа, неку сорту путничке новеле“, што се илуструје на примјеру „путничке црте“ „Студеница“. Још једном се потврђује значај путописа за историју српске књижевности од Светога Саве до данашњих дана, и његов жанротворни потенцијал. У Ђорђевићевим „путничким новелама“ и „цртама“, као и у „путничким писмима“ Милана Ђ. Милићевића, „претежно се види слика нове српске стварности, економских кретања становника, односа међу људима, пејзажа, актуелних питања“. Чува се дијалекатска обојеност дијалога, нарушава граница између имагинативне и дескриптивне прозе, живота и литературе, нелитерарни материјал се преображава у литерарни. Те „путничке новеле“ и „црте“ живље су и увјерљивије од традиционално писаних приповиједака истих аутора, јер је „природна реалистичност путписа као жанра“ утицала на „реалистичност новоствореног жанра“ (стр. 275).

Према Иванићевим увидима из 1976. године – а ти увиди имају, изгледа, неограничен рок трајања – „прве озбиљне покушаје на сеоској новелистици учинио је Владан Ђорђевић својим прозама у *Даници*, 1866; ‘Газда Милић, одломак из романа *Сшајка*’ и ‘Славна комисија.’“ Ови фрагменти никад довршеног романа стекли су статус самосталних приповиједака. За Иванића је Ђорђевићев приповједачки рад из 1864/65. „парадигма кретања у прози током читавог периода“ (стр. 316–320). Иванић уочава три „жанровске тенденције“ у Ђорђевићевим приповијеткама: *иушничко-иушойисна иријовијетка*, *шенденциозна ироза* и *реалистичка иријовијетка*. Заједничка им је „усмјереност на савременост и на проблемска питања друштва“, а све три оријентације ће бити „прворазредни чиниоци у настајању српског реализма“. У појединим епизодама приповијетке „Славна комисија“ прелази се у „други прозни тип“ – уводи се „тематика градског живота, пуна инвектива на одређене злоупотребе и друштвене прилике“.

Иванићеву пажњу привукла је и Ђорђевићева приповијетка „За цара и очество“ објављена под псеудонимом Никола Јеличић, која показује Ђорђевићево „освајање новог“ у све рјеђе писаним приповијеткама: у њој је приказана судбина људи који су се везали за крупне ријечи. Приповијетка „Како се човек заљубљује“ може се довести у везу са европским натуралистичким тенденцијама у прози. Најзад, Ђорђевић је приповијетком „Ђир-Таса“ дао „слику београдског живота“: ћир-Тасина крчма је „мјесто гдје се може видјети Београд у минијатури“. Ђорђевић је пренио нешто од реалистичког поступка и на „градску“ приповијетку. Иванић је уочио, и са добрим разлозима похвалио, не-ауторизовану приповијетку „Антун Буњевац“ која нагиње хумористички инспирисаној авантуристичко-пикарској прози“, а у тој прози, колико ми видимо, има и елемената пародије. Скитници је дојадио скитачки живот, па би хтио да славно скапа на градским вјешалима, али суботички судија одбија да га објеси с образложењем „како је варош своја вешала начинила за своју децу, а не за којекакве скитнице“.

У књизи *Српски реализам* (1996) Иванић ситуира Ђорђевића у оквире програмског реализма, залажући се за пажљиво читање и проучавање занимљивог и недовољно испитаног дјела Владана Ђорђевића, Иванићеве радови „Владан Ђорђевић и српска књижевност“ (у двије варијанте) и „Краљ Милан у жанровском кругу“ наставак су испитивања Ђорђевићевог опуса и веома сажето, готово према енциклопедијским одредницама изложених резултата тога испитивања, уз поштовање књижевно-историјског и проблемског принципа.

Осврћући се на драму *Народ и великаши*, Иванић констатује да је она заснована „на једном од најопштијих мотива историјске драме и трагедије – на мотиву преврата; (...) она је историјска, (...) друштвена, тенденциозна, мелодрамска, политичка, драма с кључем, драма за читање више него драма за играње, коначно драмски трактат – попуњен омладинским идејама“, што имплицира да је вредносно испод драма Ђ. Јакшића (*Јелисавића*) и Л. Костића (*Пера Сејединац*).

Сваки Ђорђевићев роман је, по Иванићу, „жанровска и тематска новина“, што значи да је ријеч о иновативном, али не и великом романсијеру. *Кочина крајина* је „велик мозаик романтичарских поступака и мотива“; *Цар Душан* је доста дуго био најобимнији српски роман; *Голгоша* и *У фронти* су „романи с кључем“ о краљу Милану Обреновићу са доста несрећном митизацијом прилично распусног владара који би да се христолико успне на Голготу, мада је стварни циљ његовог „ходочашћа“ био састанак са љубавницом у Цариграду. Већи је губитак што у својим романима није досегао умјетничку вриједност, увјерљивост и аутентичност него што је изневјерио историју у жељи да неувјерљиво митизује свога краља заштитника.

Часописом *Отаџбина* је „реализам институционализован, добивши један од својих најзначајнијих органа“ који је остао отворен према свим генерацијама, па и стилским и политичким струјама, тако да је Ђорђевић освојио уреднички врх међу књижевним часописима у Срба.

Иванић је врло убједљив када оцјењује да би мемоаристика „могла бити највећи лични допринос Владана Ђорђевића српској књижевној традицији“, те да је у овом жанру Ђорђевић „имао књижевног нерва више него у хроничарски писаним романима“. Ђорђевића

је погодио „усуд вишеструких улога, које се међусобно неутралишу, а онда запостављају“, али „у историји новије српске културе нема много личности које се и по опсегу, областима, дјеловању и резултатима могу поредити с њим“. Његово дјело је „у својим различитим сегментима било индикатор књижевних прилика, књижевних процеса, културноисторијских мијена и тијесних веза књижевности са друштвеном ситуацијом и личношћу појединца“. У много чему је био и први, и иноватор, иако на књижевним путевима које је отварао и пробијао – није издржао, а поготову се није успео до врха. Не може се, међутим, порећи да су били његови „веома важни кораци за динамизацију и модернизацију српске књижевности“. Без обзира што књижевни историчари Ђорђевићеве романе „држе на маргини“, сврставајући их „у тривијалну, тенденциозну, жанровску литературу (нпр. дворски роман, роман с кључем) без већих умјетничких резултата и вриједности“, ваља увијек имати на уму да српска књижевност „није тако богата да би се олако лишавала онога што је у њој створено“, поготову онога што ју је покретало.

Иванић је испољио истовремено и прецизност и изнијансираност како у опису књижевноисторијских процеса, тако и у вредновању, што је веома ријетко и тешко постићи. Утолико су његови прилози драгоцјенији и дуговјекији.

Од 1920, када је објављен Ђорђевићев роман *Цар Душан*, односно од 1927. године, када се појавила прва књига *Успомена*, није публикувано ниједно Ђорђевићево књижевно дјело све до 1987 – пуних шездесет година – када је поново штампан Ђорђевићев роман *Голіоша*, у чијем поговору Миодраг Максимовић истиче потребу за превредновањем Ђорђевићевог стваралаштва (МАКСИМОВИЋ 1987: 436). У процесу превредновања традиције, у Нолитовој едицији „Српска књижевност. Мемоари, дневници, аутобиографије“, Светлана Слапшак је 1988. године приредила један том Ђорђевићевих *Успомена*. Затим се појавило фототипско издање романа *Цар Душан* (1989), да би се осам година касније (1997) роман појавио и у Приштини. Трудом и старањем Душана Михаиловића објављена је и Ђорђевићева драма *Народ и великаши* (2001), коју је приређивач оквалификовао као прву српску и јужнословенску идејну драму (КОСТИЋ 2013: 48).

На Ђорђевићев роман *Цар Душан* осврнуо се Станко Кораћ у својој синтези *Српски роман између два рајта (1918–1941)*, карактеришући га као тенденциозан роман, односно као „варијанту романтичног прагматизма“, па роман по својој природи – налази овај књижевни историчар – припада деветнаестом вијеку (КОРАЋ 1982: 393–394). На Ђорђевићеву припадност начелима своје генерације што ће рећи – деветнаестом вијеку, указује и Предраг Протић у књизи *Сумње и надања* (1986).

Строгу оцјену Владана Ђорђевића дао је књижевни историчар Јован Деретић, одајући признање културном посленику, иницијатору више подухвата и нарочито уреднику *Ошацибине*, по чему је много важнији него као писац. Деретић је подвукао и значај Владана Ђорђевића као критичара, што је недовољно истражено и описано, истичући његове радове о Светом Сави, Вуку Караџићу и Лази Лазаревићу, а поразно је оцијенио роман *Цар Душан* као купусару са преко хиљаду страна и као ћорсокак српског историјског романа 19. вијека. Ма колико били строги, ма колико овим судовима недостајало нијансе, они нијесу много неправедни (ДЕРЕТИЋ 2007: 906; ДЕРЕТИЋ 1981: 99).

Предраг Палавестра уочава у Ђорђевићевој *Голіоџи* неке особине друштвеног романа, али види овај Ђорђевићев роман у близини тривијалног и булеварског романа који повлађује сумњивом укусу широке публике (ПАЛАВЕСТРА 1986: 387).

Михаило Пантић не помиње Владана Ђорђевића ни у предговору нити га заступа у избору своје тротомне антологије српске приповијетке.

Вера Гавриловић је оправдала избор Владана Ђорђевића међу 100 најзначајнијих Срба његовом импресивном библиографијом и заслугама у научном и практичном развоју медицине код Срба, док га као писца оцјењује као „бујног сваштара“, читаног полемичара и публицисту (ГАВРИЛОВИЋ 1993: 289).

Љиљана Костић истиче значај осврта Горана Максимовића на Владана Ђорђевића у фељтону „Заборављени писци“ (*Бесџиселер*, 2009) у којем Максимовић посебно издваја Ђорђевићеву мемоарску и путописну прозу. Ту прозу би ваљало поново публиковати, па онда „приступити новом читању и вредновању овог заборављеног писца“ (КОСТИЋ 2013: 51). Припремајући се за овај научни скуп и пишући прилог за овај зборник радова, Максимовић је обавио оба посла, што је озбиљан допринос проучавању и освјетљавању писца Владана Ђорђевића.

Дисертација Љиљане Костић аналитички је обухватила комплетно прозно дјело Владана Ђорђевића, с претходним освртом на његове књижевне погледе. Прво се анализирају приповијетке, разврстане у романтичне и оне које воде ка реализму. Међу романтичним приповијеткама ауторка издваја три типа: романтично-историјске, мелодрамске и баладичне, док реалистичке разврстава на оне које су усмјерене на сеоску средину и на приповијетке из савременог живота. Драгоцјено је што се ауторка позабавила и Ђорђевићевим преводима: овај зналац језика преводио је са њемачког, француског, руског и грчког језика.

Романи су у дисертацији разврстани на историјске романе (*Кочина крајина* и *Цар Душан*) и на романе о краљу Милану (*Голіоџа* и *У фронџи*), па се на крају поглавља цар Душан и краљ Милан пореде као антиподи.

Озбиљно су анализирани и Ђорђевићеве *Успомене* на око осамдесет страна и истакнут је њихов значај унутар Ђорђевићевог опуса.

Књижевно дјело Владана Ђорђевића није најзначајније што је ова вишестрана личност оставила своме народу, али је дјело које има значајно мјесто у историји српске књижевности, нарочито у окретању ка реализму и у превазилажењу романтизма. Владан Ђорђевић је, несумњиво, био врхунски уредник часописа *Оштраџбина* и допринио је разубјености прозних жанрова афирмацијом „путописне црте“. Овај скуп доноси низ значајних освјетљења његове личности и књижевног дјела, а објављивање *Успомена* и докторске дисертације Љиљане Костић свакако су међу најзначајнијим догађајима у рецепцији Владана Ђорђевића до сада.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вукићевић, Милан (1930), *Поїлед на развиїаак срїскої романа*, Цетиње.
2. Вуловић, Светислав, „Уметничка приповетка у најновијој српској књижевности“, у: Светислав Вуловић, *Целокуїна дела*, књ. I, Београд (б. г.), стр. 377–415.
3. Вуловић, Светислав, „Ђура Јакшић, песник и сликар“, у: Светислав Вуловић, *Целокуїна дела*, књ. I, Београд (б. г.).
4. Gavrilović, Andra (1902), „Novija pripovetka u Srba“, *Ljubljanski zvon*, Letnik 22, številka 11, str. 699–703; 743–747, 810–813.
5. Гавриловић, Андра (1927), *Истїорија срїске и хрваїске књижевностїи за школску и личну настїаву*, Београд.
6. Гавриловић, Вера (1993), „Владан Ђорђевић (1844–1930)“, у *100 најзначајнијих Срба*, Београд–Нови Сад, стр. 285–290.
7. Глигорић, Велибор (1954), *Срїски реалистїи*, Београд.
8. Деретић, Јован (1980), *Видаковић и рани срїски роман*, Нови Сад.
9. Деретић, Јован (1981), *Срїски роман 1800–1950*, Београд.
10. Деретић, Јован (1996), *Истїорија срїске књижевностїи*, Београд.
11. Деретић, Јован (2007), *Истїорија срїске књижевностїи*, Београд.
12. Иванић, Душан (1976), *Срїска ѝриповијеїка између романтике и реализма (1865–1875)*, Београд.
13. Иванић, Душан (1996), *Срїски реализам*, Нови Сад.
14. Иванић, Душан (2009), „Краљ Милан у жанровском кругу“, *Зборник Маїице срїске за књижевностї и језик*, књ. 57, св. 1, стр. 35–43.
15. Иванић, Душан (2010), „Владан Ђорђевић и српска књижевност“, у: *Фолклор, Поеїтика, Књижевна ѝериодика*, Зборник радова посвећен др Миодрагу Матицком, Београд, стр. 595–607.
16. Иванић, Душан (2016), „Владан Ђорђевић и српска књижевност“ у: Др Воїслав М. Суботић, *Докїор Владан Ђорђевић, ѝедесетїоїодишњица књижевної рада, (1860–1910)*, репринт издање из 1910. са допунама академика Радоја Чоловића и Душана Иванића, Београд, САНУ.
17. Пїјј, Dragutin J. (1898), „Roman u Srba“, *Vienac*, 30 (50), str. 776–777.
18. Јагић, Ватрослав (1867) „Глас из Хрватске о нашој најновијој књижевности“, *Маїица*, стр. 156–163, 213–219, 236–241, 258–261, 282–287, 303–308, 328–333, 353–358.
19. Јовановић, Воїслав Марамбо (1921), „Три аутобиографска романа“, *Срїски књижевни їланик*, књ. 3, мај, август 1921, стр. 138–146, 219–229, 377–379.
20. Јовановић, Слободан (1924), „Ђорђевић, Владан“, у: Станоје Станојевић, *Народна енциклопїедија срїско-хрваїско-словеначка*, књ. I, Загреб, стр. 693.
21. Јовановић, Слободан (1935), *Влада Александра Обреновића II–III*, Београд.
22. Јовичић, Владимир (1979), *Часоїис „Оїтацбина“ 1875–1892*, Београд.
23. Јовићевић, Тајјана (2007), *Срїски истїоријски роман XIX века*, Београд.
24. Ковачевић, Божидар (1949), „О почетку српског романа“, у: *Из ѝрошлостїи (чланици и оїледи)*, Београд, стр. 99–119.
25. Кораћ, Станко (1982), *Срїски роман између два раїїа (1918–1941)*, Београд.
26. Костић, Љиљана (2013), *Прозно дело Владана Ђорђевића*, докторска дисертација (рукопис), Нови Сад.
27. Кујунџић Абердар, Милан (1863), „Кочина крајина“, *Даница*, 49–52, стр. 782–784, 798–800, 810–813, 824–827.

28. Максимовић, Горан (2011), „Политичари као књижевници српског 19. вијека“, у: *Идејни и стилски и његови*. Ниш, стр. 151–163.
29. Maksimović, Miodrag (1987), „Pogovor“, у: Vladan Đorđević, *Golgota. Roman iz balkanskog života*, Beograd, str. 399–436.
30. Марковић, Светозар (1950), „Радничко питање у Србији“, у: *Одабрани списи*, Загреб, стр. 253–270.
31. Марковић, Светозар (1970а), „Певање и мишљење“, у: *Певање и мишљење*, Београд, стр. 21–35.
32. Марковић, Светозар (1970б), „Српској омладини“, у: *Певање и мишљење*, Београд, стр. 45–49.
33. Milošević, Nikola (1972). *Ideologija, psihologija i stvaralaštvo*. Beograd.
34. Николајевић, Божидар (1910), „Др В. Ђ.“, *Недељни ирепед*, бр. 7 (90), год. III (28. II 1910), стр. 97–100.
35. Новаковић, Стојан (1867), *Мали извод из историје српске књижевности за вишу женску школу*, Београд.
36. Остојић, Тихомир (1923), *Историја српске књижевности*, Београд.
37. Палавистра, Предраг (1986), *Историја модерне српске књижевности. Златно доба 1892–1918*, Београд.
38. Поповић, Стеван В. (1892), „Др В. Ђорђевић“, *Орао, велики илустрирани календар за јодину 1892*, Нови Сад, стр. 122–123.
39. Поповић, Миодраг (1961), *Ђура Јакшић*, Београд.
40. Поповић, Миодраг (1972а), *Романтизам I*, Београд.
41. Поповић, Миодраг (1972б), *Романтизам II*, Београд.
42. Поповић, Павле (1999), „Стојан Новаковић и његов рад на лепој књижевности“, у *Нова књижевност II (Од Бранка до Шантића)*, Београд, стр. 211–243.
43. Протић, Предраг (1986), *Сумње и надања, Прилози истраживању духовних кретања код Срба у време романтизма*, Београд.
44. Рајић, Сузана (2007а), *Владан Ђорђевић: биографија његовог обреновићевца*, Београд.
45. Рајић, Сузана (2007б), „Владан Ђорђевић“, у: *Српски биографски речник 3 (2–3)*, Нови Сад, стр. 522–525.
46. Скерлић, Јован (1964а), „Милован Ђ. Глишић“, *Писци и књије III*, Београд, стр. 40–59.
47. Скерлић, Јован (1964б), „Литерарни програм Српске књижевне задруге“, *Писци и књије IV*, Београд, стр. 263–270.
48. Скерлић, Јован (1966), *Омладина и њена књижевност (1848–1871). Истраживања о националном и књижевном романтизму код Срба*. Београд.
49. Слапшак, Светлана (1988), „Владан Ђорђевић: Једна неподношљива виталност“, у: Владан Ђорђевић, *Успомене*, избор: Светлана Слапшак, Београд, стр. 413–422.
50. Суботић, Војислав (1910), *Доктор Владан Ђорђевић. Педесетогодишњица књижевне рада 1860–1910*, Београд.
51. Ђорђевић, Владимир (1927), „Др Владан Ђорђевић, Успомене. Културне скице из друге половине XIX века, књ. I, Нови Сад, 1927“, *Српски књижевни гласник*, књ. 22 (септембар–децембар), Београд, стр. 125–127.
52. Филиповић, Станоје (1964), „Доктор Владан Ђорђевић у роману *Јунак наших дана*“, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. 30, св. 1–2, Београд, стр. 61–70.
53. Šenoa, August (1879), „Skupljene pripovetke Vladana Đorđevića, IV sveska“, *Vienac*, XI, 24, str. 387.
54. Šurmin, Đuro (1898), *Povijest književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb.

Jovan Delić

VLADAN ĐORĐEVIĆ AND THE SCIENCE OF LITERATURE

S u m m a r y

The paper presents three doctoral dissertations on Vladan Đorđević and investigates the status of this author in Serbian literature and the science of literature. Particularly prominent are Dušan Ivanić's nuanced views on Vladan Đorđević's position in the development of the Serbian realism short stories and Đorđević's extremely significant editorial work. It also discusses the type, nature and status of Đorđević's novels in the Serbian criticism and history of literature, as well as the importance of his memoir prose.